

18. Yüzyıl Şairlerinden Abdullah Sıdkî ve Divan'ının Şekil Özellikleri*

Ahmet AKGÜL**

Öz

Kültürel ve edebi mirasımızın önemli bir evresini oluşturan klâsik Türk edebiyatını lâyıkıyla tanıyabilmek için, içinde yaşadıkları toplumun izlerini bizlere aksettiren divan şairlerini anlayabilmek gerekir. Bu nedenle klâsik Türk edebiyatı döneminde kaleme alınan eserlerin gün yüzüne çıkarılması ve incelenmesi kültürümüz açısından önemlidir.

18. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine girdiği bir devirdir. Bu asırdaki siyasi, içtimai ve ekonomik durgunluklar edebi gelişmeleri çok etkilememiş; klâsik Türk edebiyatı, önceki asrın devamı olarak olgunluk dönemini yaşamayı sürdürmüş, yeni şairler ve eserler ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmaya konu olan Abdullah Sıdkî de klâsik Türk edebiyatının çok sayıda şair yetiştirdiği 18. yüzyıl şairlerindedir. Yaklaşık olarak H.1099 (M.1687/1688)'da doğup H.1172 (M.1758/1759) senesinde vefat etmiştir. Sıdkî, ayrıca Halveti şeyhlerindedir, imamlık yapmıştır.

Bu çalışmada ele alınan *Abdullah Sıdkî Divanı*, şairin vefatından sonra oğlu tarafından tertiplenmiştir. Nitekim Divan'ın başına oğlu tarafından eklenen mensur kısım sayesinde kendisi hakkında birinci elden bilgiler elde edilmiştir. Makalede ayrıca şairin hayatıyla ilgili diğer biyografik kaynaklardaki bilgilerden de istifade edilmiş, şiiirlerinden hareketle edebi kişiliği üzerinde durulmuştur. Bilinen tek nüshası Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda bulunan eserde Türkçe 14 kaside, 135 gazel ve bir murabba bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk Edebiyatı, Abdullah Sıdkî, Divan, 18. Yüzyıl, Halvetilik

* Bu makale, "Abdullah Sıdkî Divanı (İnceleme, Metin, Dizin)" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Yalvaç MYO, Isparta, Türkiye.
Elmek: ahakgul@yahoo.com

The 18th-Century-Poet Abdullah Sıdkî, and Formal Characteristics of His *Divan*

Abstract

For a proper understanding of the classical Turkish literature which constitutes a landmark for the cultural and literary legacy of Turkey, it is essential to thoroughly know the divan poets who successfully convey the qualities of the society of their time. Thus, it is important for Turkish culture to bring to light and study such works penned during the classical period of Turkish literature.

The 18th century was a period of decline for the Ottoman Empire, when literary developments were not largely influenced by political, social and economic downturns, and classical Turkish literature was still in its maturity as a continuation of the previous century, raising new poets and creating new works.

The subject of this study, Abdullah Sıdkî, was a poet of the 18th century, a productive time for new poets in classical literature. Born in around AH 1099 (1687/1688 AD) and died in AH 1172 (1758/1759 AD), Sıdkî was also a sheikh of Khalwati order who acted as an imam.

Abdullah Sıdkî's *divan* was posthumously compiled by his son. Thanks to the prosaic text he appended at the opening section of his divan, we enjoy first-hand information about the poet himself. Also drawing upon other biographical sources about the poet's life, this paper addresses his literary personality as well. With its only known extant copy in the Manuscripts Collection of the National Library in Ankara, the work contains 14 *kasides*, 135 gazels and a *murabba*, all composed in Turkish.

Keywords: Classical Turkish Literature, Abdullah Sıdkî, divan, 18th century, Khalwati order.

A. Abdullah Sıdkî'nin Hayatı

Abdullah Sıdkî'nin hayatı hakkında en önemli bilgileri, *Divan*'ını tertipleyen ve aynı zamanda istinsah eden, eserde adı İsmail olarak kayıtlı bulunan oğlundan almaktayız. Şairin oğlu, eserin başına eklediği mensur kısımda *Divan*'ı tertip etme sebebini anlatırken babası hakkında bilgiler de vermektedir. Buna göre İsmail, hayır duaya vesile olacağı umuduyla babasının kıyıda köşede dağınlık hâlde kalmış şiirlerini imkân ölçüsünde toplayarak mürettep bir divan hâline getirdiğini söylemektedir:

“... *Haķır daħi pederimiñ vaķt-i şihhatinde ħāme-i şikesten be-dest idüp ‘ālem-i tecelliyāta nazar kılarak ve ħasb-i ħāl-i zāmiri olarak endiše-i evzāndan ‘ārī ve nikāt-ı mezāminden berī kenār ve bucaķlarda ve kōhne evrāķlarda bulunan taħrīrāt-ı dil-āvīz ve ta‘bīrāt-ı hikmet-āmīzin zāyi‘ ü perīšan olmasın ħayāliyle ‘alā-ķaderi’l-imkān cem‘ ü taħşīl ve bu maħalle tertīb ü tekmiļ idüp maķsūd olan ancaķ vesīle-i ħayr du‘ā olmağın gereķdir ...*”¹

Şair hakkında ayrıca başka kaynaklarda da bilgiler bulunmaktadır. *Tuhfe-i Nâilî*'de Abdullah Sıdkî'nin, Sultan Bayezid-i Cedid Camisinde imamlık yaptığı ve Halveti şeyhlerinden olduğu kayıtlıdır: “*Abdullāh Şıdķı Efendi: Sulţān Bāyezid-i Cedīd Cāmi‘i imāmı, ħalveti şeyhlerinden.*” (Tuman, 2001: 556).

Arif Hikmet Tezkiresi'ndeki bilgilerden tezkirecinin divanı gördüğü ve şairin oğlu İsmail tarafından kaydedilen bilgilerden alıntılar yaptığı anlaşılmaktadır. Tezkireci, Sıdkî'nin Sultan Bayezit Camisinde imamlık yaptığını, adının Abdullah olduğunu, Halvetilik Tekkesinde (Aydinoğlu) hizmet verirken şeyhi tarafından Kefe'ye² gönderildiği kaydetmiştir. Arif Hikmet'in verdiği bilgilere göre Kefe'de üç yıl kalan Sıdkî, yine şeyhinin takdiriyle İstanbul'a geri dönmüş, bir müddet sonra tekrar Kefe'ye giderek yerine Şeyh Hasan adında birini bırakmış ve ailesiyle birlikte İstanbul'a dönmüştür. Tezkireciye göre kırk yıl daha İstanbul'da yaşayan Sıdkî, 73 yaşında vefat etmiş ve Koca Mustafa Paşa Camisi haziresine

¹ *Abdullah Sıdkî Divanı (ASD)*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 6168, 3b.

² **Kefe**, bir zamanlar Osmanlı idaresindeki Kırım yarımadasının güneydoğu kıyısında yer alan ve bugünkü adı Feodosya olan bir liman şehridir. Ayrıntılı bilgi için bk. <http://vatankirim.net/kefe-507> (Erişim Tarihi: 28.12.2017).

defnolunmuştur. Arif Hikmet, *Sıdkî Divanı*'nın oğlu tarafından tertip edildiği bilgisini de vermektedir:

“İslambul’da Davud Paşa kurbunda Cami ‘-i Sultân Beyâzid-i cedîd imâmı ve Enes Hasan Efendi’nin hulefâsından Abdullah Efendi’dir. Bin yüz otuz senesi esnâsında şeyh-i mezkûrun mukîm olduğu Halvetiye’ye mahsûs Aydın tekeyesinde hizmetlerinde iken bir gün ‘Abdullah [seni Kefe’ye] irsâl edeceğim’ buyurdularında ale’r-res diyüp hemân [sipârişleri] buyurdıkları gûş u hûşla istimâ’ idüp [der-akab] bir sefîneye süvâr ve [Kefe’ye] vüsûlla üç sene mikdârı anda ta’lim-i Halvetiye ile karâr idüp yine şeyhin emriyle Asitâne’ye tenhâ gelüp naklini emir buyurdularında yine [Kefe’ye] ‘avdet ve Şeyh Hasan nâm kimesneyi [Kefeli] tehlif ve makamına ikâmetle iyâl ü evlâdını alup Âsitâne’ye gelmiş. Kırk sene mikdârı dahi mu’ammer olup yetmiş üç yaşında intikâl ve Koca Mustafa Paşa Cami’i hazîresinde medfûn olmuş. [Aleyhi’r-rahm]. Çeşni-i hâlinden gayr-ı hâli on cüz’ mikdârı dîvânı meşhûr olmuştur. İsmâil nâm ferzendi evrâkından cem’ etmiştir.” (Çınarcı, 2007: 78).³

Adı ve Mahlası: Yukarıda bahsi geçtiği gibi, şair hakkındaki temel bilgiler oğlu tarafından *Divan*’ın girişinde verilmiştir. Şairin adı eserin bu kısmında ve diğer kaynaklarda (Çınarcı, 2007: 78; Tuman, 2001: 556) geçtiği üzere Abdullah’tır.

“... Sebeb-i hayâtım bâ’îs-i zâtım pederim eş-Şeyh ‘Abdu’llâh Sıdkî ilâ rahmetin hüve’l-hayyü’l-bâkî...” (ASD, 2b).

“... Bir gün hücrelerinde şeyhi el peymânçe turur iken vehle-i ülâda ‘Abdu’llâh diyü hîtâb...” (ASD, 2a).

Şiirlerinde Sıdkî mahlasını kullanan şaire bu mahlasın kim tarafından verildiği bilinmemektedir. Arapça bir kelime olan sıdk, bildiği üzere, ‘doğruluk’ ve ‘yürek temizliği’ gibi anlamlara gelir. Buna göre şair, ‘temiz kalpli’, ‘kendisine güvenilen’ ve ‘doğru’ anlamlarına gelecek bir mahlas kullanmıştır.

Doğum Tarihi ve Yeri: Şairin doğum tarihi tam olarak belli değildir. Babasının ölüm tarihini eserin girişinde H. 1172 olarak veren oğlu, doğum tarihinden bahsetmemiştir. Fakat *Arif Hikmet Tezkiresi*’nde Sıdkî’nin öldüğünde 73 yaşında olduğu kayıtlıdır. Eserin girişinde oğlu tarafından verilen ölüm tarihinden, Arif Hikmet’in söylediği öldüğündeki yaşı çıkarıldığında, Sıdkî’nin

3 M. Nuri Çınarcı’ya ait yüksek lisans tezinin bu maddesindeki okuma yanlışları tezkirenin yazma nüshası esas alınarak tarafımızca düzeltilmiş, düzeltilen kelimeler köşeli parantezle gösterilmiştir. Örn: “seyyâres”> [sipâriş], “Küfe”> [Kefe]... (Düzeltilmelerde esas alınan nüsha: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi bölümü nr. 789).

doğum tarihi yaklaşık olarak H.1099 (M.1687/1688) senesidir, denebilir.

Şairin doğum yeri belli değildir. Fakat hayatının bazı dönemlerinde İstanbul'da ve Kefe'de ikamet ettiğinden hem oğlu tarafından *Divan*'ın girişinde hem de *Arif Hikmet Tezkiresi*'nde (bk. Çınarcı, 2007: 78) bahsedilmiştir.

Öğrenimi: Sıdkî'nin öğrenimine nerede ve nasıl başladığı bilinmemektedir. İstanbul'da ikamet ettiği bilindiğinden öğrenimine de burada başladığı düşünülebilir. *Divan*'da kayıtlı olan bilgilerden, hizmetinde bulunduğu Aydınöğlü Tekkesi şeyhlerinden Hasan el-Ünsî'den⁴ ders aldığı anlaşılmaktadır:

“... *Biñ yüz otuz senesi eşnâlarında Aydınöğlü tekyesinde post-nişân-i şarîh-i Halvetî zevî'l-ihtirâm mazınna-i kirâm veliyy-i tām-terk-i siva'llâh 'ârif-i bi'llâh 'âlim ü fâzil u âgâh eş-Şeyh Hasan el-Ünsî rahimehumu'llâh hazretleriniñ rızâ-yı tām birle hîdmetlerinde...*” (ASD, 2b).

Şairin öğrenimiyle ilgili bir başka bilgi de Arif Hikmet tarafından verilmiştir. Zira tezkireci, Abdullah Sıdkî'nin Kefe'ye gittiğinde orada üç yıl kadar Halveti tarikatı üzerine öğrenimine devam ettiğini söylemektedir: “*Kefe'ye vüsûlla üç sene mikdarı anda ta'lim-i Halvetiye ile karar idüp...*” (Çınarcı, 2007: 78).

Mesleği: Sıdkî, hem eserin başında oğlunun ifadelerinde hem de diğer kaynaklarda geçtiği üzere İstanbul'da Sultan Bayezid-i Cedid Camisinde⁵ imamlık yapmıştır:

“... Pederim ol vahtlerde Dâvüd Paşa kurbunda Sulţân Bâyezid-i Cedîd Câmî'inde imâm...” (ASD, 2b-2a).

“Abdu'llâh Sıdkî Efendi: Sulţân Bâyezid-i Cedîd Câmî' i imâmı” (Tuman, 2001: 556).

“İstanbul'da Davud Paşa kurbunda Cami'-i Sulţân Bâyezid-i Cedid imâmı...” (Çınarcı, 2007: 78).

Ölüm Tarihi ve Kabri: Abdullah Sıdkî, H.1172 (M.1758/1759) senesinde vefat etmiştir. Kabri, İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Cami haziresindedir. Bu

⁴ Aydınöğlü Tekkesi ve Şeyh Hasan el-Ünsî hakkında bilgi için bk. İbrâhim Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî Hasan Efendi Kuddise Sırruhu'l-Âlî*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar, no: 23, s. 219-220; M. Baha Kahyaoğlu, “Aydınöğlü Dergâhı ve Mescidi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1960, c. III, s. 1520-1522; M. Baha Tanman, “Aydınöğlü Tekkesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, c. I, s. 482; Hüseyin Vassâf, “Hasan Ünsî Hazretleri”, *Ceride-i Sıfıyye*, c. III, Sayı: 98, s. 20.

⁵ Bayezid-i Cedid Camisi, Samatya'da, Çerâhpaşa Hastanesinin altında Samatya Caddesi üzerindedir. Etyemez Camisi olarak da bilinen cami, Sultan 2. Bayezit tarafından yaptırılmıştır. Taş duvarlı, ahşap çatılıdır ve caddeye oranla yüksekçe bir set üzerine kurulmuştur. Cadde tarafında küçük bir mezarlığı vardır. (http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=21017&sessionid=4297fa4eb135b58c17fe889b79b344bd Erişim Tarihi: 28.12.2017).

tarikh ve yer, Divan'ın giriş kısmına oğlu tarafından kaydedilmiştir: *“Yetmiş iki sālinde iken ‘İrci’i’ emrine naqd-i hayâtın fedâ ve dâr-ı fenâdan ‘azm-i beğâ idüp Koca Mustafa Paşa Câmî’inde medfûn olunmuşdur.”*(ASD, 3b).

Arif Hikmet, şairin ölüm tarihini değil 73 yaşında öldüğü bilgisini vermiş, defnedildiği yer için de Koca Mustafa Paşa Camisini işaret etmiştir: *“Yetmiş üç yaşında intikâl ve Koca Mustafa Paşa Câmî’i haziresinde medfûn olmuş...”* (Çınarcı, 2007: 78).

Tarikatı: Abdullah Sıdkî, Halveti⁶ tarikatına mensuptur. Halvetiye, bir dönem Anadolu insanına en fazla etki eden tarikatlardandır. Halvetilik hemen her kesimden insanı barındırması ve tasavvuf tarihinde birçok kola ayrılmasından dolayı diğer tarikatlardan ayrılarak ‘tarikat fabrikası’ nitelendirmesiyle göze çarpar. Ayrıca, kurulduğundan günümüze kadar özellikle Türklerin bu tarikata oldukça ilgi gösterdikleri bilinmektedir (Aşkar, 1998: 535). Şairin Halveti tarikatına mensup olduğu, hem Divan'ın girişinde oğlunun verdiği bilgilerden hem şairle alakalı bilgi veren diğer kaynaklardan hem de Divan'daki şiirlerden anlaşılmaktadır.

Divan'ın girişinde şairin oğlu, babasının H.1130 senesi esnalarında Aydınoglu Tekkesi postnişini Şeyh Hasan Ünsî'nin hizmetinde bulunduğunu aktarmaktadır:

“... Pederim eş-Şeyh ‘Abdu’llâh Şıdkî ilâ rahmetin hüve’l-hayyü’l-bâkî merhûm ve mağfûruñ zamân-ı hayâtında biñ yüz otuz senesi eşnâlarında Aydınoglu Tekyesinde post-nişin-i tarik-i Halveti zevi’l-ihtirâm mazınna-i kirâm veliyy-i tām-terk-i siva’llâh ‘ârif-i bi’llâh ‘âlim ü fâzil u âgâh eş-Şeyh Hasan el-Ünsî rahimehumu’llâh hazretleriniñ rızâ-yı tām birle hidmetlerinde...” (ASD, 2b).

Diğer biyografik kaynaklardan *Tuhfe-i Nâilî*'de Abdullah Sıdkî'nin Halveti şeyhlerinden olduğu bilgisi yer alırken *Arif Hikmet Tezkiresi*'nde şairin Kefe'de bulunduğu esnada üç sene kadar Halvetilik dersi aldığı söylenmektedir:

“... Halveti şeyhlerinden.” (Tuman, 2001: 556).

⁶ Halveti tarikatı ve Halvetilikle alakalı daha geniş bilgi için bk. Rahmi Serin, İslâm Tasavvufunda Halvetiler ve *Halvetilik*, Petek Yayınları, İstanbul, 1984, s.70; Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998; Mustafa Aşkar, “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlihi”, *AÜİFD*, c. XXXIX, Ankara, 1999 s.535-563; Süleyman Uludağ, “Halvetiyye”, *DİA*, c. 15, İstanbul 1997, s. 393-395.

“... Keefe’ye vüsûlla üç sene mikdarı anda ta’lim-i Halvetiye ile karar idüp yine şeyhin emriyle Âsitâne’ye tenhâ gelüp...”(Çınarcı, 2007: 78).

Sıdkî’nin *Divan*’ında yer alan 128 numaralı gazeli de ‘*Halvetî*’ rediflidir ve mensubu bulunduğu tarikatla ilgilidir. Şair, yedi beyitten oluşan gazeline, Halvetilerin vahdet sırrına aşına olduklarını ve saadetin en tepesine ulaşabildiklerini söyleyerek başlamıştır:

Âşinâ-yı sırr-ı vahdetdir gürûh-ı Halvetî
Îtâ’ir-i evc-i sa’âdetdir gürûh-ı Halvetî (G.128/1)

B. Abdullah Sıdkî’nin Edebi Kişiliği

Abdullah Sıdkî hakkında bilgi veren kaynakların hiçbirinde şairin edebi yönüne değinilmemiştir. Eserin başına oğlu tarafından eklenen kısımda da şairin mesleği, yaşadığı yerler, ölümü ve mezarının yeri hakkında bilgiler bulunmakla beraber şairliği ve edebi kişiliği hakkında değerlendirme yapılmamıştır. Bu sebeple şairin edebi kişiliği hakkında kendi şiirlerinden hareketle fikir beyan etmek durumundayız.

Abdullah Sıdkî’nin Kendi Sanatı Hakkındaki Düşünceleri: Divan şiirinin belli bir estetik anlayışa sahip olduğu malumdur. Klâsik Türk edebiyatı sahasında ortaya konan eserler bu estetik kurallar çevresinde değerlendirilir. Değerlendirmeler daha çok tezkireciler tarafından yapılsa da bazen bizzat şairin kendisinin değerlendirmeler yaptığına şahit olunur. Şairin yaptığı değerlendirme her ne kadar kendi şiirini övme, büyük üstatlarla kendisini kıyaslama, hatta kendini onlardan üstün tutma şeklinde olsa da hem devrin şiir anlayışını hem de şiirde varılması amaçlanan noktayı göstermesi açısından önemlidir. Bu değerlendirmeler, gazelerde çoğunlukla son beyitlerde birer beyitle, kasidelerde de böyle olmakla birlikte, farklı üslup ve muhtevada oldukları için birkaç beyitte dile getirilebilir (Tolasa, 1982: 16-17). Yani divan şairlerinin pek çoğu yazdıkları şiirlerde kendi sanatlarından söz eder. Sıdkî de bu geleneğin dışında kalmamıştır. Şair, bir gazeline yer alan beyitte mazmunlarındaki nüktelerin nakışlı olduğundan ve eşsiz sözler söylediğinden dem vurur:

Münakkaş nükte-i mazmûn ile güftâr-ı nâyâbîn
Boyunca hil’at-i tab’-ı selîmîndir hele nâ’iz (G.61/1)

Sıdkî, aynı gazelin bir başka beytinde yine kendi şiirinin akıcılık ve zarafet yönlerinden benzerinin bulunmadığını söyleyerek kendisine 'Rum memleketinin Örfî'si' dense bunun söz ehline doğal karşılanacağını savunur:

*Müsellemsin nazîrin yok selâsetde zarâfetde
Dinürse 'Örfî-i Rûmî görür ehl-i sühan câ'iz (G.61/2)*

Bir başka gazeline ise, mana gül bahçesinde bir bülbül olduğunu söyleyerek başlar:

*Bülbül-i gülzâr-ı ma' nâyım sühansız söylerim
Râst gelsem hem-zebânım içre bensiz söylerim (G.92/1)*

Aynı gazelde sözlerinin gönlünden geldiğini ve beyan için ağza ihtiyaç duymayacağını belirtir:

*Çarha dil-beste nice fehm eylesin hâl-i dili
Cân u dilden peyâmım ki dihsenz söylerim (G.92/2)*

Fikir ve hayalinin olmaması (ilham gelmemesi) durumunda dahi söz söyleme kudretinden bir şey kaybetmeyeceğini iddia ederek aynı gazeli tamamlar:

*Şıdkîyâ pûşîde 'arz itmey saña esrârîni
Lâkin ey fikr ü hayâlim gelme sensiz söylerim (G.92/6)*

Abdullah Sıdkî'nin Etkilendiği Bazı Şairler

Fuzûlî: *Divan*'da ismi geçerse de Sıdkî'nin bir beytinde 16. asır şairlerinden Fuzûlî'nin etkisi görülmektedir:

*Yağmasun geçdim murâdım şem'ini bir kez felek
Tek şeb târîk-i gâmda zâr-ı giryân itmesün⁷ (G.99/2)*

Hasîb: Sıdkî'nin bir gazelinin makta beytinde geçen Hasîb'in -kimliği tam olarak tespit edilemese de- Sıdkî ile aynı tarikata mensup Halveti şeyhlerinden Uşşâkîzâde Hasib⁸ olma ihtimali kuvvetlidir:

7 Sıdkî'nin esinlendiği Fuzûlî'ye ait olan beyit, "Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı / Felekler yandı âhımdan murâdım şem'i yanmaz mı" şeklindedir. Gazel için bk. *Fuzûlî Divânı*, Gazel: 264, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.

8 Hasîb hakkında bilgi için bk. Raşit Gündoğdu (2012), "Uşşâkîzâde İbrahim Efendi", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 42. İstanbul: TDV Yay. s. 233-234; Ramazan Ekinci (2013), "Hasib, Uşşâkîzâde Seyyid İbrahim", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1134> (Erişim Tarihi: 28.12.2017).

*Piyrevlik idüp vâdi-i nazmında Hasîbiñ
Şıdkî gibi bir tâze-zebân olsa ne mâni'* (G.71/7)

Abdullah Sıdkî'nin Dili ve Üslûbu: *Abdullah Sıdkî Divanı* 'na baktığımızda şairin dilinin çok sade olmadığını, Arapça ve Farsça terkipleri sıklıkla kullandığını, ayetlerden ve hadislerden iktibaslar yaptığını, konuşma dilinden söylemler ile atasözleri ve deyimlere daha az yer verdiğini görüyoruz. Bir tarikat şeyhi olmasının bunda etken olduğu düşünülse de Sıdkî'nin *Divan*'ında kullandığı dörtlü ve beşli Farsça terkipler ile ayet ve hadislerden yaptığı doğrudan iktibaslar dilini yer yer ağırlaştırmıştır. Aşağıdaki beyitler, *Abdullah Sıdkî Divanı* 'nda yer alan uzun tamlamalara, Arapça terkiplere ve ayet iktibaslarına verilmiş örneklerdir:

*El-meded ey pâdişâh u Hâlık-ı kevn ü mekân
Olmayam âlûde-i çirk-i sivâ-yı bî-mîşâl* (K.5/7)

*Ülfetle gelür zâtına sermâye-i devlet
Ülfet iledir 'ârif-i Hâk ehl-i kerâmet* (G.21/1)

*Hestî-i sûret-nümâ-yı kâr-ı kibrî-yi esâs
Naş-ı zîbâdır o beyt-i dilde 'irfâniyyeti* (G.135/2)

*Ev ednâ kâbe kavseyn ile tebşîr
O rûtb 'irişse fevka 'l-'ulâya* (K.1/21)

*Şıdkîyâ cümle-i ahhâb ile mesrûr ide Hâk
Hüve mu'î' ene muhtî velchû 'afv-ı haşâ* (G.4/5)

Abdullah Sıdkî Divanı 'nda, doğrudan iktibasların yanında anlam olarak hadislere ve ayetlere telmihlerde bulunduğu görülmektedir. Bu lafzi ayet ve hadis iktibasları verilerek, hangi beyitlerde geçtiklerine işaretle iktifa edilecektir:

- İkinci kaside, Fatıha hakkındadır,
- Dokuzuncu kaside, Besmele hakkındadır,
- Nas Sûresine telmih vardır (G.117/1),
- “Zorluğun yanında bir kolaylık muhakkak vardır” (İnşirah, 94/6) ayetine telmih yapılmıştır (K.14/4),
- “Onlar gayba iman ederler...” (Bakara, 2/3) ayetine gönderme vardır (K.3/1),

• “Levlâke levlâke lemâ-halaktü'l-efâk: Sen olmasaydın, sen olmasaydın (Ey Muhammet) felekleri (kâinatı) yaratmazdım” (El-Aclûnî, tarihsiz: 232) hadisine telmih yapılmıştır (K.5/6),

• “Kenz-i mahfî: Ben bilinmeyen bir hazine idim, bilinmeyi diledim, birtakım kimseleri yarattım, onlara kendimi bildirdim ve onlar da beni bildiler” (Serदारوğlu, 1966: 92) hadisine vurgu vardır (G.23/3; 88/5; 125/1; 128/7),

• “Sekaleyn: Ey insanlar bu fani dünyadan ayrılmadan size iki önemli şey bırakıyorum. Birincisi Allah'ın kitabı Kur'an'dır, ona sınımsız sarılın, hiç bırakmayın. Bir de ehlibeytimi bırakıyorum. Ehlibeytime saygılı olma hususunda Allah'tan korkmanızı tavsiye ediyorum” (Nevevî, 2010: 257) hadisi hatırlatılmaktadır (K.7/1).

Deyimler ve Atasözleri:⁹ *Abdullah Sıdkî Divanı* 'nda tespit edilen deyimler, alfabetik olarak ve geçtikleri beyitlerle şöyle sıralanabilir:

Ağız aç- (açtır)-: (G.28/5)

Baş a çık-: (G.89/5)

Can kulağıyla dinle-: (G.3/8)

Diş bile-: (K.2/10)

Gökte ararken yerde bul-: (G.124/6)

Gün gibi görün-: (G.127/1)

Kalem oynat-: (G.33/3)

Kulağına küpe et-: (G.3/1)

Parmakla gösteril-: (G.82/7)

Pusulasını şaşır-: (G.4/5)

Divan'daki şiirlerde, atasözlerine pek yer verilmese de atasözüne benzer kullanımların bulunduğu görülmektedir:

Çeşm-i 'ibretle nazar kı l nâsa ammâ dürdan

Çün meşeldir darbı mâbeyne giren yir dâ 'imâ (G.14/2)

9 Deyimler ve atasözleri için kullanılan kaynaklar: Ahmet Tülek, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007; M. Ali Tanyeri, *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999; Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1988; TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri, (Erişim tarihi: 28.12.2017).

Nazma kâbil mi tefekkür yođısa serde niżâm

Ber-ķarâr üzre ırur mı hiĉ esâsı yoķ binâ (G.6/5)

C. Abdullah Sıdkî Divanı

Nüshanın Fiziksel Özellikleri: Abdullah Sıdkî Divanı'nın tespit edebildiğimiz tek nüshası vardır. Söz konusu nüshanın bulunduğu kütüphane ve kayıt numaraları şöyledir:

Bulunduğu Yer: Milli Kütüphane-Ankara,

Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, DVD Numarası: 365,

Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A 6168.

Nüshanın özellikleri ise şöyledir:

Boyut (Dış-İç): 205x145 - 150x100 mm.,

Yaprak: 38, Satır: 17, Yazı Türü: Harekeli Nesih,

Kâğıt türü: Suyolu filigranlı kâğıt.

Eserin dijital fotoğraflarını edindiğimiz Kültür Bakanlığına ait internet sitesinde, *Divan* hakkında řu not kaydedilmiştir:

“Sırtı vişne rengi pandizot, kapakları siyah naylon kaplı mukavva cilt. Osmanlı dönemi şiir. Şirazesini dağımık, sayfalar rutubet lekeli ve uçları kesiktir. Başta (1-3) takdim vardır.”¹⁰

Bilgileri verilen bu tek nüshada 14 kaside, 135 gazel ve bir murabba bulunmaktadır. Nüsha, yarı harekelidir. *Divan*'ın, şairin ölümünden sonra oğlu tarafından tertip edildiği eserin girişine yine oğlunca eklenen bilgilerden anlaşılmaktadır. *Divan* tertibini yapan oğlu önce kasideleri daha sonra harf sırasıyla gazelleri yazmıştır. Gazellerden sonra ise *Divan*'ı elinden geldiğince ve harf sırasına göre tertiplediğini, kalan şiirleri de eserin sonuna kaydettiğini söyleyerek bir adet murabbaya yer vermiştir.

8b numaralı sayfada yer alan 11. kasidenin makta beytinin ikinci mısrası eksiktir. Sayfanın sonunda yer alan ayak (reddade) takip eden sayfaya uymamaktadır. Dolayısıyla eserin bir sayfa yahut bölümünün eksik olması muhtemeldir.

¹⁰ <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/132209>, (Erişim Tarihi: 28.12.2017).

Abdullah Sıdkî Divanı'nın Şekil Özellikleri

Nazım Şekilleri: *Abdullah Sıdkî Divanı*'nda, 14 kaside, 135 gazel ve bir murabba yer almaktadır. Buna göre Divan'ın % 90'ını gazeller, % 9,3'ünü kasideler, % 0,7'sini de murabba oluşturmaktadır. Divan'da yer alan toplam beyit sayısı 1049'dur.

Kasideler: *Abdullah Sıdkî Divanı*'nda 2'si münacat, 2'si naat olmak üzere 14 kaside yer almaktadır. Eserde yer alan 10. kaside, "*Mi'râc-ı Nebî*" başlığını taşımaktadır ve 14 beyittir. "*Der-vasf-ı Hazret-i Şeyh Muhyi'd-dîn Rahmetu'l-lâhi 'Aleyhim Ecma'in*" başlığıyla yazılmış olan 13. kaside ise 14 beyitten müteşekkildir.

Kasidelerde aruz kalıpları ve kullanım yüzdeleri şöyledir:

KASİDELER		
Bahirler	Kaside Sayısı-Nu- marası	Oran (%)
1.Remel Bahri		
<i>Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün</i>	6 adet (2, 3, 5, 6, 10, 11)	(% 42,8)
<i>Feilâtün/Feilâtün/Feilün</i>	2 adet (12, 13)	(% 14,3)
<i>Feilâtün/Feilâtün/Feilâtün/Feilün</i>	2 adet (7, 14)	(% 14,3)
2. Hezec Bahri		
<i>Mefâilün/Mefâilün/Feilün</i>	2 adet (1, 4)	(% 14,3)
<i>Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün</i>	1 adet (8)	(% 7,15)
3.Recez Bahri		
<i>Müfteilün/Müfteilün/Fâilün</i>	1 adet (9)	(% 7,15)

1. Tablo: Kasidelerde Kullanılan Aruz Kalıpları

Gazeller: *Divan*'da yer alan gazel sayısı 135'tir. İkinci gazel, 'Tebrîk-i Ramazân Berây-ı Ahmed Paşa' başlığını taşımaktadır ve 'Ramazaniye' niteliğindedir.

Gazellerin 78 tanesi beş beyitten, 20 tanesi altı beyitten, 24 tanesi yedi beyitten, dört tanesi sekiz beyitten, beş tanesi dokuz beyitten, iki tanesi 10 beyitten, bir tanesi 16 beyitten, bir tanesi de 20 beyitten oluşmaktadır.

Gazellerin yazıldıkları beyit sayılarına bir tablo ile göz atacak olursak Sıdkî'nin gazellerini yazarken daha çok beş beyitten yana olduğunu görürüz (bk. 2. Tablo). Zira *Divan*'da yer alan gazellerin yarısından fazlası (%57,75) beş beyitle kurulmuştur:

GAZELLER								
Beyit Sayısı	5	6	7	8	9	10	16	20
Gazel Sayısı	(78 G.)	(20 G.)	(24 G.)	(4 G.)	(5 G.)	(2 G.)	(1 G.)	(1 G.)
(%)	%	%	%	%	%	%	%	%
Oran	57,75	14,85	17,75	2,95	3,75	1,45	0,75	0,75

2. Tablo: Gazellerin Beyit Sayıları

Sıdkî, Remel bahrinin kalıplarını gazellerinde 83 kez kullanarak daha çok tercih etmiştir (% 61,5). Ayrıca şairin, Hezec bahirlerini 51 gazelinde (% 37,75), Müctes bahirlerinden birini de bir gazelinde (% 0,75) kullandığını görmekteyiz.

Sıdkî Divanı'nda yer alan gazellerde hangi gazelin hangi aruz kalıbıyla yazıldığı ve kullanılan aruz kalıplarının gazellerdeki oranları 3. Tabloda gösterilmiştir:

GAZELLER		
Bahirler	Gazel Sayısı ve Numarası	Oran (%)
1. Remel Bahri		
<i>Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün</i>	46 adet (5, 6, 7, 14, 16, 17, 27, 31, 32, 38, 39, 45, 47, 48, 51, 52, 53, 54, 55, 60, 63, 68, 70, 74, 75, 77, 78, 83, 88, 89, 92, 99, 100, 104, 107, 108, 110, 113, 114, 115, 116, 122, 128, 130, 131, 135)	(% 34,1)
<i>Feilâtün/Feilâtün/Feilâtün/Feilün</i>	31 adet (1, 2, 3, 4, 9, 10, 13, 19, 30, 35, 37, 40, 44, 49, 57, 58, 62, 67, 69, 76, 80, 81, 85, 94, 98, 106, 112, 117, 121, 127, 129)	(% 23)
<i>Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün</i>	6 adet (46, 50, 64, 65, 103, 126)	(% 4,4)
2. Hezec Bahri		
<i>Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün</i>	20 adet (11, 15, 24, 29, 33, 61, 66, 73, 79, 82, 90, 91, 93, 97, 101, 105, 109, 118, 120, 132)	(% 14,85)
<i>Mefûlü/Mefâilü/Mefâilü/Feülün</i>	22 adet (8, 12, 18, 20, 21, 22, 26, 28, 36, 41, 42, 43, 56, 59, 71, 86, 87, 96, 102, 119, 125, 134)	(% 16,2)
<i>Mefâilün/Mefâilün/Feülün</i>	9 adet (23, 25, 72, 84, 95, 111, 123, 124, 133)	(% 6,7)
Müctes Bahri		
<i>Mefâilün/Feilâtün/Mefâilün/Feilün</i>	1 adet (34)	(% 0,75)

3. Tablo: Gazelerde Kullanılan Aruz Kalıpları

Murabba: *Abdullah Sıdkî Divanı*'nda bir adet murabba vardır. Murabba'nın ilk bendinden iki mısranın eksik olduğunu tahmin etmekteyiz. Bu eksiklik

dışında manzume, murabba çeşitlerinden *murabba-ı müzdevic* (bk. İpekten, 2005: 85) özelliklerini taşımaktadır. Şiir, eksik bendi hariç, yedi bentten müteşekkildir. aA bbbA cccA dddA... şeklinde kafiyelenen manzume, aruzun *Mefâilün/Mefâilün/Feûlün* kalıbıyla yazılmıştır.

Sonuç

Abdullah Sıdkî, Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine girdiği 18. yüzyılda yaşamış ve klâsik Türk edebiyatı sahasında eser vermiş şairlerdendir. Şairin bilinen tek eseri olan *Divan*'ı üzerine yapılan bu çalışmayla elde edilen sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1. Tek nüshasını elde edilen *Abdullah Sıdkî Divanı*, Ankara Milli Kütüphaneye Yazmalar Koleksiyonunda 365 DVD Numarası ve 06 Mil Yz A 6168 arşiv numarası ile kayıtlıdır. Bu makalede Abdullah Sıdkî'nin hayatı ve şahsiyeti üzerinde durulmuş, *Divan*'ı şekil yönünden incelenmiştir.

2. *Sıdkî Divanı*, şairin vefatından sonra oğlu tarafından tertip edilmiştir. Şairin hayatı, şairliği ve kişiliğiyle ilgili bilgiler, eserin başına oğlu tarafından eklenen mensur kısım sayesinde -dolayısıyla birinci elden- edinilmiştir. Ayrıca, diğer biyografik kaynaklardaki bilgilerden istifade edilmiştir. Ayrıca *Divan*'ından yola çıkılarak şairin edebi kişiliği üzerinde de durulmuştur. Buna göre asıl adı Abdullah olan Sıdkî, yaklaşık olarak H.1099 (M.1687/1688) yılında doğmuştur. Öğrenimi hakkında yeterli bilgi olmamakla birlikte, Halveti şeyhlerinden Hasan el-Ünsî'den ders aldığı ve imamlık yaptığı bilinmektedir. Hayatının bir bölümünü gurbette (Kırım'ın Kefe şehri) geçirdiğini *Divan*'ın giriş kısmındaki bilgilerden öğrendiğimiz Sıdkî, H.1172 (M.1758/1759) senesinde vefat etmiştir. Kabri, İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Camisi haziresindedir.

3. Şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeleri fazlaca kullanan Sıdkî'nin ayetlerden ve hadislerden iktibaslar yaptığını, konuşma dilinden söylemler ile deyimlere daha az yer verdiğini görüyoruz. Bir tarikat şeyhi olmasının bunda etken olduğu düşünülebilir. Fakat Sıdkî'nin *Divan*'ında kullandığı üçlü, dörtlü; hatta beşli Farsça terkipler ile ayet ve hadislerden yaptığı doğrudan iktibaslar dilini ağırlaştırmıştır.

4. *Abdullah Sıdkî Divanı*'nda 14 kaside, 135 gazel ve bir murabba vardır.

Divan'ın en büyük bölümünü oluşturan gazeller genellikle beş beyitten müteşekkildir; fakat eserde altı, yedi hatta yirmi beyitten oluşan gazeller de mevcuttur. *Divan*'daki toplam beyit sayısı 1049'dur.

5. Sıdkî, şiirlerinde aruzun en çok Remel ve Hezec bahirlerini kullanmıştır. Şiirlerinde sekiz farklı vezin kullanan şair en çok; *Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün*, *Feilâtün/Feilâtün/Feilâtün/Feilün* ve *Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün* kalıplarını tercih etmiştir.

Kaynakça

- Akgül, Ahmet (2011), *Abdullah Sıdkî Divanı (İnceleme, Metin, Dizin)*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Aksoy, Ö. Asım (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Aksoy, Ö. Asım (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Aşkar, Mustafa (1998), *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aşkar, Mustafa (1999), “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye’nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, *AÜİFD*, c. XXXIX, Ankara, s. 535-563.
- Çınarcı, M. Nuri (2007), *Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey’in Tezkiretü’ş-şuârâsı ve Transkripsiyonlu Metni*, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Devellioğlu, Ferit (2004), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ekinci, Ramazan (2013), “Hasıb, Uşşâkîzâde Seyyid İbrahim”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkedebiyatiiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1134> (Erişim Tarihi: 28.12.2017).
- el-Aclûnî (Tarihsiz), *Keşfü’l-Hafâ*, c.2, Kahire.
- Fuzûlî (1990), *Fuzûlî Divanı*, (Haz. Kenan Akyüz vd.), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gündoğdu, Raşit (2012), “Uşşâkîzâde İbrahim Efendi”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 42. İstanbul: TDV Yayınları, s. 233-234.
- Has, İbrâhim, *Menâkıb-ı Ünsî Hasan Efendi Kuddise Sırruhu’l-Âlî*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Yazmaları, Nu.: 23.
- Hüseyin Vassâf, “Hasan Ünsî Hazretleri”, *Ceride-i Süfîyye*, c. III, Sayı: 98, s. 20.
- İpekten, Haluk (2005), *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kahyaoğlu, M. Baha (1960), “Aydınoğlu Dergâhı ve Mescidi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, c. III, s. 1520-1522.
- Serin, Rahmi (1984), *İslâm Tasavvufunda Halvetîler ve Halvetîlik*, İstanbul: Petek Yayınları.
- Tanman, M. Baha (1993), “Aydınoğlu Tekkesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, c. I, s. 482.
- Tanyeri, M. Ali (1999), *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri, (Erişim tarihi: 28.12.2017).

- Tuman, M. Nail (2001), *Tuhfe-i Nâilî*, Ankara: Ankara Bizim Büro Yayınları.
- Tülek, Ahmet (2007), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- Uludağ, Süleyman (1997), “Halvetiyye”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul: TDV Yayınları, İstanbul, s. 393-395.